

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Languages of Islam and Christianity in Post-Soviet Russia: institutional discourses, community strategies and missionary rhetoric
Sibgatullina, G.

Citation

Sibgatullina, G. (2019, February 20). *Languages of Islam and Christianity in Post-Soviet Russia: institutional discourses, community strategies and missionary rhetoric*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/68576>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/68576>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The following handle holds various files of this Leiden University dissertation:

<http://hdl.handle.net/1887/68576>

Author: Sibgatullina, G.

Title: Languages of Islam and Christianity in Post-Soviet Russia: institutional discourses, community strategies and missionary rhetoric

Issue Date: 2019-02-20

Samenvatting in het Nederlands

In dit proefschrift is onderzocht hoe een taal die voorheen slechts één religieus systeem diende, een grondige transformatie ondergaat om twee religies te kunnen accommoderen; en hoe deze transformatie uit de loop van politieke, sociale en culturele processen uit een samenleving voortkomt en deze processen verder beïnvloed. De focus van dit boek ligt met name op de sociolinguïstische ontwikkeling van twee talen: het Russisch dat vandaag niet alleen voldoet aan de taalkundige behoeften van orthodoxe christenen, maar ook van een groeiende groep van moslims in Rusland; en het Tataars dat in wezen het tegenovergestelde doet – van een overwegend islamitische taal is het Tataars geëvolueerd om ook religieuze communicatie binnen christelijke gemeenschappen mogelijk te maken. In deze dissertatie heb ik religieuze varianten van de Tataarse en Russische taal geanalyseerd tegen de achtergrond van sociaalpolitieke veranderingen die zich in Rusland hebben voorgedaan in de periode direct na de val van de Sovjet-Unie, van 1991 tot 2018.

Als gevolg van deze metamorfose – naar een situatie waar Russisch en Tataars tegelijkertijd door zowel moslims als christenen worden gebruikt – evolueren de systemen van deze talen om nieuwe functies te vervullen. De hoofdstukken in dit boek beschrijven hoe dit proces de vorm van deze talen beïnvloedt (bijv. geschrift, morfologie en grammatica), evenals de betekenissen die sprekers toekennen aan religieus vocabulaire. Dit onderzoek reikt verder dan enkel het beschrijven van linguïstische effecten, het tracht tevens de taalkundige veranderingen te relateren tot de socio-politieke omstandigheden waarin ze zich hebben voorgedaan. Door te concentreren op de religieuze autoriteit, die het gebruik van een taal in nieuwe religieuze omgevingen sanctioneert en conventionaliseert, verklaart dit proefschrift eveneens belangrijke strategieën en motieven voor het instrumentaliseren van religieuze taal in de strijd om middelen en macht.

Een van de centrale concepten van dit werk is *translation* (vertaling). In engere zin gaat dit over de manier waarop de betekenissen van een religieuze woordenschat van de ene taal naar de andere wordt overgebracht. De casestudy's in dit boek illustreren hoe een vertaling – welke ideologisch nooit neutraal is – gebruikt wordt om religieuze en politieke autoriteit op te eisen en uit te oefenen. Dit wordt vaak gedaan door de dichotomie “wij versus zij” of door culturele “vreemdheid” te benadrukken of te verhullen, en door het uitdagen of versterken van bestaande machtshierarchieën. In de ruimste zin van het woord verwijst de term *translation* niet alleen naar de overdracht van vocabulaire tussen talen en religies, maar ook naar de reis van religieuze kennis, identiteiten en vertellingen. Dit boek onderzoekt deze symbolische “verplaatsingen” door zich te concentreren op religieuze missies en bekering van en naar de islam of de verschillende takken van het christendom in Rusland. Wat we kunnen waarnemen is dat onder andere de taalkundige en religieuze overgangen de hedendaagse relaties tussen moslims en (orthodoxe) christelijke gemeenschappen in Rusland beïnvloeden, evenals hun houding ten opzichte van de Russische staat. Bovendien hebben de nieuwe functies van het

Russisch en Tataars ook verrijkende gevolgen voor discursieve constructies van etnische en nationale identiteiten in de respectievelijke religieuze gemeenschappen.

Het proefschrift bestaat uit negen hoofdstukken. Hoofdstuk 1 dient als een algemene inleiding tot het onderwerp en de reikwijdte van dit onderzoek; hier bespreek ik ook het theoretisch kader, de methodologie en data die in de loop van het onderzoek zijn gebruikt. In hoofdstuk 2 maakt de lezer verder kennis met het onderwerp van dit onderzoek middels een overzicht van stromen die het discours over religie vormen in het huidige Rusland. Tevens behandel ik de belangrijkste trendsetters van het discours: van officiële religieuze instellingen, via de staat, tot verschillende sociale actoren met verschillende maten van autoriteit. Deze eerste twee hoofdstukken hebben als doel de weg te plaveien voor de casestudy's welke het grootste deel van dit boek beslaan, en om de inherente verbanden tussen de daar besproken actoren te illustreren.

De hoofdargumentatie van dit proefschrift is gebaseerd op zes casestudy's die samen de twee delen van het boek vormen. Deel I presenteert drie hoofdstukken over de Russische taal van de islam en Deel II de Tataarse taal van het christendom. In elk deel vertegenwoordigt elke casestudy één van de drie autoriteitstypen waarvan ik pleit dat zij het gebruik van een taal voor het religieuze discours sanctioneren en normaliseren. Dit zijn: (a) officiële religieuze instellingen en hun leiders, (b) religieuze gemeenschappen, en (c) individuele figuren (*religious entrepreneurs*) die de status-quo uitdagen en de autoriteit van officiële religieuze instellingen betwisten.

Deel I bespreekt de actoren die bijdragen aan de normalisering van het Russisch als de nieuwe islamitische *lingua franca* in Rusland. Ik begin met een analyse op het discours van een vooraanstaande islamitische leider – moefiti Ravil' Gainutdin (hoofdstuk 3). Hij behoort tot de Sovjet-generatie van "*turbaned elites*" (letterlijk "tulband elites") en zet daarmee de Sovjet-vormen van een officieel islamitisch discours voort. Hoofdstuk 4 gaat in op de identiteitsconstructiepatronen binnen een gemeenschap van etnische Russen die zich in de periode na de Sovjet-Unie tot de islam hebben bekeerd en via hun discours proberen een legitieme ruimte te creëren voor etnisch Russische moslims. Tenslotte introduceert hoofdstuk 5 het discours van een voormalig orthodoxe priester en een bekeerling tot de islam, Ali Vjatsjeslav Polosin, die begin jaren 2000 probeerde de islamitische missie in de Russische taal kracht bij te zetten en momenteel hooggeplaatste Russische politici adviseert over de islam. Op taalkundig niveau gebruiken alle actoren uit deze drie hoofdstukken een strategie waarbij islamitische terminologie (d.w.z. Arabische en Perzische leenwoorden) naar het Russisch wordt vertaald en vaak toevlucht wordt genomen tot de kenmerkende woordenschat van Russisch-orthodoxe christenen. Zij proberen daarmee het beeld van de islam, wat gezien wordt als een "vreemde" en "gevaarlijke" religie voor de Russische samenleving, te deconstrueren; en betogen dat de islam volledig verenigbaar is met de Russische normen en waarden. Toch verschillen de drie actoren over de definitie van deze normen en wat het betekent om een Rus te zijn. De officiële islamitische autoriteiten van Rusland zetten het staatsdiscours van "traditionele religies" in. Zo waarborgen zij het idee dat moslims een belangrijke bijdrage leveren aan het politieke gewicht en de vooruitgang van het land. Om te construeren wat Gainutdin aanduidt als *rossiski islam*

(letterlijk “Ruslands islam”), imiteert de moefiti onder meer het officiële discours van de orthodoxe patriarch en in het bijzonder de trope over zogenaamde “traditionele waarden”. Op deze manier pleit Gainutdin voor gelijke middelen en vertegenwoordiging voor moslims en orthodoxe christenen in Rusland. Etnisch Russische bekeerlingen tot de islam daarentegen, promoten *roesski islam* (lit. “Russische islam”), die wordt geïnjecteerd met impliciete nationalistische ideeën en aanspraken op morele en etnische superioriteit van Russische bekeerlingen over “geboren” moslims. De derde casestudy laat zien hoe de strategieën van de twee stromen kunnen worden gecombineerd om een bredere politieke steun van de Russische staat te krijgen. Polosin, zelf bekeerd en aangesloten bij de instellingen van de officiële islam, bemiddelt tegenwoordig tussen de islamitische gemeenschappen en de staat zodat hij de nationalistische agenda van de staat kan dienen.

Deel II van het proefschrift bestaat eveneens uit drie hoofdstukken over de verschillende typen van gezag en onderzoekt het proces van “christianisatie” van de Tataarse taal. De analyses van machtshierarchieën in dit deel beginnen aan de onderkant, bij een individu (priester Daniil Sysojev, hoofdstuk 6), en gaan omhoog via religieuze gemeenschappen (de Kräshens en gedoopte Tataren, hoofdstuk 7) naar de officiële religieuze instellingen. De religieuze instellingen worden hierbij vertegenwoordigd door de drie organisaties die vertalingen van het Nieuwe Testament in het Tataars hebben geproduceerd, waarmee ze de nieuwe religieuze taal standaardiseren (hoofdstuk 8). De analyses van de drie casestudy’s in Deel II laten zien dat een vergelijkbare benadering voor de vertaling van religieuze woordenschat is gehanteerd als bij de casestudy’s in Deel I. Christelijke religieuze termen worden volledig naar het Tataars vertaald door de bestaande Tataarse religieuze terminologie te gebruiken, waarbij de sterke islamitische connotaties blijven. Deze strategie wordt actief gebruikt door missionarissen, wat de religie van de Ander – het (orthodox) christendom – “vertrouwd” en daardoor aanvaardbaar maakt voor de doelgroepen (in de meeste gevallen gemeenschappen van islamitische Tataren). De teksten die het christendom introduceren via vertrouwde islamitische terminologie, dragen bij aan de constructie van de religie die Tataars in vorm is, maar christelijk qua inhoud. Dit maakt de bekering tot het christendom beter verdedigbaar. In de gemeenschappen die ontstaan als gevolg van de christelijke missie, dient de christelijke Tataarse taal als een kenmerk van een afzonderlijke identiteit waarmee sprekers zich onderscheiden van zowel orthodoxchristelijke Russische als islamitische Tataarse meerderheden. Samen met de etnisch Russische bekeerlingen tot de islam (hoofdstuk 4) vormen deze christelijke Tataarse groepen de zogenoemde “tussen-gemeenschappen”, die de verbindingen tussen taal, etniciteit en religie uitdagen. Met andere woorden, ze beweren dat het mogelijk is zowel Rus als moslim te zijn of een Tataars sprekende christen te zijn. Tot slot laat mijn analyse op het discours van religieuze ondernemers zoals Sysojev zien dat er begin jaren 2000 al voorboden waren van een naderende conservatieve wending binnen de belangrijkste religieuze instellingen, vooral in de Russisch-orthodoxe kerk. Een proactieve missionaire agenda en doordringende retoriek in de stijl van Sysojev, waartegen de Orthodoxe Kerk aanvankelijk heftig weerstand bood, is binnen een decennium voor het publiek getransformeerd van “radicaal” naar “normaal”.

De bevindingen van het proefschrift zijn samengevat in hoofdstuk 9. Door de linguïstische werkwijzen in zes casestudy's over de Russische islam en het christendom tegen elkaar af te zetten, concludeer ik dat religieuze taal – als een systeem van communicatie en een reeks symbolen – in eerste plaats kan functioneren als een spiegel die de sociaal-politieke transformaties in een bepaalde samenleving weerspiegelt. Tegelijkertijd kan het ook worden geïnstrumentaliseerd om macht en middelen te verwerven. In het geval van Rusland helpt de analyse van religieuze varianten bij het verklaren van voortdurende politieke en ideologische convergentie van islamitische en christelijke religieuze instellingen en gemeenschappen welke functioneren onder nauwkeurig toezicht van de Russische staat.

Om de religieuze vrede in het land te handhaven zijn de grote geloofsorganisaties in Rusland reeds gedwongen om samen te werken en een interreligieuze “dialogoog” te ontwikkelen – hoe oppervlakkig deze dialogoog ook is. Nog belangrijker is dat, zoals dit onderzoek aantoonde, de islam en het christendom in Rusland elkaar op veel diepere en fundamenteelere niveaus naderen. Zij ontwikkelen vergelijkbare opvattingen over de binnenlandse en buitenlandse politiek van Rusland, hanteren soortgelijke doctrinaire verdedigingslijnen tegen de uitdagingen van de moderniteit en beide interpreteren en beschermen maatschappelijke morele normen langs dezelfde conservatieve lijnen. In de praktijk betekent dit dat religieuze taal niet alleen gebruikt wordt om de religieuze identiteit te benadrukken, maar ook om bij een vertrouwde en inclusieve “wij”-groep te horen, en om de gewenste etnische, nationale en politieke identiteiten te tonen. Als gevolg hiervan brengen het christendom en de islam een *sblizjenië* (convergentie) – een wederzijdse beweging naar elkaar toe – tot stand. Daarbij moet in acht worden genomen dat de Russisch-orthodoxe Kerk, met zijn zwaartekracht, minder zal moeten bewegen dan de “lichte” en kwetsbare representaties van de islam. Maar dit proces gaat niet zonder conflicten. De spanning die inherent is aan paradigma's als “wij versus zij” en het christendom tegen de islam, welke de relaties tussen de orthodoxie en de islam in de loop der eeuwen hebben gekenmerkt, zijn nu geplaatst binnen dezelfde dominante discours over religie; een gezamenlijk discours waarmee deze twee afzonderlijke religies zichzelf nu definiëren. De beperkte ruimte binnen dit discours kan de ideologische spanningen verhogen, wat soms tot fysieke gevolgen leidt, zoals plotselinge uitbarstingen van geweld.

Dit proefschrift levert tevens een waardevolle bijdrage aan het bredere veld van de sociolinguïstiek, omdat het verder ingaat op de mechanismen, welke ervoor zorgen dat een taal twee en meer verschillende religieuze systemen bediend. Door te concentreren op de actoren, contexten en motieven die steunen op religieuze taal, heb ik de nadruk gelegd op *het gebruik* van religieuze vocabulaire en zijn *functies*, welke ingebed zijn in de machtsstrijd die verder gaat dan religieuze denominaties. De resultaten van dit onderzoek roepen op om religieuze teksten niet te zien als passieve bronnen maar als instrumenten van overheersing en verzet, en nodigen uit tot een zorgvuldig onderzoek van religieuze teksten, als een lens die een nieuw licht zou kunnen werpen op de relatie tussen religieuze, sociale en politieke identiteiten en hun discursieve constructies.